

Duhovnik in zgodovinar dr. Boštjan Guček
ob izidu dveh svojih knjig

Preroški tolminski župnik

Svojim dosedanjim zgodovinopisnim prispevkom je župnik v Trzinu dr. Boštjan Guček nedavno dodal dve obsežni knjigi z zgodovinsko temo. Za župnijo Tolmin je pripravil obsežno in izjemno izčrpno knjigo Anton Štrancar. Spomini, Teološka fakulteta pa je v zbirki Acta Ecclesiastica Sloveniae izdala njegovo dopolnjeno doktorsko disertacijo Oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem 1918–1941.

V začetku decembra ste v Tolminu predstavili knjigo Anton Štrancar. Spomini. Navedeni ste sicer kot njen urednik, vendar se iz strukture knjige takoj vidi, da ste njen avtor vi. Verjetno ste se avtorstvu odrekli zato, da bi poudarili delo Antona Štrancarja, o katerem pišete?

Naj najprej poudarim, da me je k takemu »standardu«¹ spodbudil moj mentor – zaslužni prof. dr. Bogdan Kolar, ki me je pri tovrstnem delu že leta 2015 usmerjal pri pripravi *Kronike duhovnije Trzin*, ki jo je napisal znameniti duhovnik in ljubiteljski zgodovinar Viktor Kragl (1883–1951). Profesor me je »izbrusil«² v tem, da je bralcu treba dati mnogo več informacij, kakor si sprva mislimo. Za to »šolo«³ sem mu še danes iskreno hvaležen in sem jo čim bolj zvesto poskušal uporabiti tudi pri Štrancarjevih *Spominih*. Ti so v osnovi seveda njegovi. V knjigi smo izdali prve tri zvezke spominov, ki jih spremlja uvodna študija, v kateri poskušam osvetliti dogajanje v župniji v širšem okviru tedanje družbe, razmer in seveda osebnosti. Temu ustrezno so na koncu knjige dodani tudi posamezni dokumenti, ki še dodatno okrepijo Štrancarjeve navedbe. Če bi torej rekli pošteno, je avtor *Spominov* zanesljivo župnik Štrancar, za tisk pa jih je s pomočjo mnogih sodelavcev uredil župnik Guček.

Verjetno se je koprski škof Janez Jenko leta 1969 dovolj dobro zavedal okoliščin v Tolminu in na Primorskem, da je tolminskemu župniku Antonu Štrancarju ukazal, da napiše župnijsko kroniko s svojimi spomini.

Treba se je zavedati, da je bil škof Jenko tudi sam osebno zaznamovan, ne samo s časom in prostorom, ampak prav konkretno z udbovskim umorom svojega strica, preškega župnika Valentina Oblaka (1875–1951). Res je, da je Jenko prihajal iz Mavčič, torej iz Gorenjske, imel svoj značaj, a je imel rad Primorje in se je trudil za razcvet administrature in po-

zneje obnovljene škofije, predvsem po drugem vatikanskem koncilu. Navodila za pisanje kronike sicer niso Jenkova iznajdba, ampak so mnogo starejša. Tudi pisanje kronik ali »spominskih knjig«⁴ ima dolgo brado. Vemo, da so se pri nas po drugi svetovni vojni duhovniki izogibali pisanju farnih kronik zaradi morebitnih zlorab, preganjanja, denarnih kazni, zaporov in drugih represivnih ukrepov. Udba je namreč nadzorovala vse in vsak zapis je lahko uporabila proti svoji žrtvi. Jenkova poteza je zato hvalevredna, zavedati pa se moramo, da je prišla že po otoplitvi odnosov med SFRJ in Svetim sedežem s podpisom Beograjskega protokola leta 1966, v viharnih 60. letih 20. stoletja. Po drugi strani moramo biti hvaležni župniku Štrancarju, da je škofovo naročilo vzel zares in temeljito popisal svoje delovanje, stanje župnije, skratka predstavil čas in prostor, v katerem je sam deloval.

Samo občudujemo lahko Antona Štrancarja, ki je bil, kakor ga je ocenil prof. dr. Rafko Valenčič, »duhovnik izven vseh kategorij«.

Vidi pa se, da za razliko od Viktorja Kragla, ki ste ga omenili, ni mislil na tiskano izdajo za širše množice.

Ne da bi bila kakšna vsebina neprimer- na, ampak je že sama zasnova Štrancarjevih *Spominov* mnogo bolj statistično kronološka. Kragl pa je trzinsko kroniko pisal v stilu tržiške, ki je še danes temeljni dokument za zgodovino Tržiča. Po zgodovinski predstavitvi kraja od prvih omemb se Kragl običajno pomakne v predstavitev kulturnih, religioznih in umetniških spomenikov, nato doda osebe (učitelji, veroučitelji, župani, župniki, pomembne rodbine ...). Na koncu doda še razvoj politike in družbenega življenja ter konča s kakšnimi sezname, razpredelnici ipd. Štrancar je *Spomine* zapisoval

Foto: Ivo Zajdela

val različno in veliko bolj osebno. Vedno se je držal določenega leta, vendar jih je do leta 1954 zapisoval po tematiki (npr. pevci in petje v župniji, tolminski duhovniški proces, bera ...), z letom 1955 pa vse do leta 1975 je besedilo zapisoval po točkah in letih. Kasneje pa po nedeljah, kakor so sledila oznanila.

Vi ste v sto strani obsežni spremni besedi prikazali razmere na Primorskem in v Tolminu po drugi svetovni vojni. Še posebno hudo je bilo v letih 1951 in 1952, ko je bil Tolmin središče udbovskega uničevanja Cerkve.

Res se je vse zaostriло v začetku 50. let, ko je KPS prevzela popolno oblast in se z gotovostjo zavedala absolutnosti svojega položaja. To so bila najhujša leta za celotno državo in ljudstvo. Tolmin je bil središče z dolgo tradicijo. Z učiteljskim, civilno upravo, zapori in sedežem Udbe je tudi po vojni (p)ostal središče severne Primorske. Okolje je tudi močnejše poseljeno s prebivalstvom, kakor so severni deli z Bovcem, Kobaridom in Breginjskim kotom. Prav zato je razumljivo, da so bili tukaj pritiski najmočnejši. Eden takih – kot šolski primer ali v poduk drugim, bi lahko rekli – je gotovo primer tolminskih sodnih procesov, ki je unikum na Primorskem in v Sloveniji, če izvzamemo dachavske procese. Ni pa samo ta proces zaznamoval Tolmina. Proces je bil dobro predstavljen in znanstveno raziskan z raznimi članki in spomini obtoženih duhovnikov ter z uradno sodno rehabilitacijo. Obstaja še mnogo drugih zgodb laikov in duhovnikov, ki so trpeli povojno nasilje. Med njimi na primer izstopa dekan Jožef Vodopivec.

Tolminskega dekana in župnika Jožefa Vodopivca je Udba zaprla že leta 1948, vendar ga je po treh mesecih izpustila. Potem pa ga je leta 1952 na grozljiv način izgnala iz Tolmina.

Tudi o dekanu Jožefu Vodopivcu je napisano kar nekaj literature. Žal je ta vsebina večkrat ideološko obarvana, saj ne priznava in ne upošteva vseh dejstev.

Najprej je treba poudariti Vodopivčevo narodno zavednost. Za slovensko besedo in narod se je zavzemal že pred vojno, v času najhujšega fašizma. Med vojno se je oblast menjavala, v župnišču pa je ostal Vodopivec, ki je med vojno celo skrival partizana. Po vojni je postal žrtev udbovskega obračunavanja z notranjim sovražnikom št. 1, Katoliško cerkvijo. Namesto da bi mu priznali vztrajnost, boj za slovenske narodne vrednote pred vojno in pomoč pri odporu okupatorju, so starčka in bolnika Vodopivca izgnali iz Tolmina. A to še ni bilo dovolj. Nezaželen je bil tudi v domačem Dornberku, kjer se je zgodilo isto kot v Tolminu. On, ki je pokopal partizane, ko si drugi tega niso upali! Žal še nikjer nisem zasledil niti besede posthumnega opravičila in tudi kakšne pobude za postavitev spominske plošče ali kakšnega obeležja v zahvalo za vse, kar je storil za Tolmince. Vsekakor pa bo treba ta madež na zgodovinskem spominu – nad tem nedolžnim človekom, še več, žrtvijo fašizma in komunizma – izbrisati, če hočemo pošteno predstaviti zgodovinsko osebnost Vodopivca, ki je zaznamoval čas v težkih, prelomnih časih naše zgodovine. Upam, da bo tudi uvodna študija pripomogla k temu.

V ta čas je v Tolmin »padel«⁵ Anton Štrancar. Gotovo mu v tej gonji proti Cerkvi ni bilo lahko?

V uvodni študiji so predstavljene glavne osebnosti iz vrst klera, ki jih obsega čas Štrancarjevih *Spominov*. Med njimi je obširneje predstavljen avtor *Spominov*, župnik Štrancar. Sam je želel v misijone, kam na jug Balkana, a ga je apostolski administrator Mihael Toroš (1884–1963) poslal iz Novakov v Tolmin. Padel je praktično v osje gnezdo. V tej gonji proti Katoliški cerkvi, še posebej proti duhovnikom, so v Tolminu prepovedali birmo, kar je moral Vodopivec oznaniti skozi okno ljudem na trgu. Štrancar se je takrat skril na podstrežje za dimnik. Podivjana množica je namreč želela oba odvesti k

nemški kostnici iz prve svetovne vojne, da bi izdajalcem dosodila, kar jim gre. Do tega ni prišlo, saj se je množica razšla, miličnik pa je stražil župnišče. Štrancar je ves čas bivanja v Tolminu imel nočne more in preganjavico. Po pričevanju Silvestra Gabrščka je, ko je zaradi prenove nadstropja spal v sobi nasproti današnji kuhinji, zaradi nočne more in zmedenosti odtrgal kljuko na vratih. Po tem dogodku so izgnali Vodopivca in Štrancar je ostal sam v Tolminu do prihoda prvih kaplanov. Resnično so bili težki časi in danes si težko predstavljamo, kaj vse so doživeli ti duhovniki, ki so vztrajali kljub vsemu in mirno delali za Božje kraljestvo.

Kakšen duhovnik je bil Anton Štrancar?

Iz zapisanih *Spominov* in arhivskega gradiva se izriše lik natančnega, doslednega, trdnega človeka, ki je bil manjše postave, po duhu pa velik in prerok. Že v 70. letih je govoril, da se bo Cerkev prečistila, zmanjšala ter bo bolj pristna in krščanska, kar je bilo za tiste čase, polne vrenja, dogajanja, številčne preobilice novomašnikov, bogoslovcev, mladine, res preroško. Prav to se nam danes dogaja. Zasledoval je vsa dogajanja tedanjega časa in bil za Tolminsko pionir ekumenskega gibanja. Kakor že rečeno, si je želel misijonarskega dela, a se je njegovo življenje obrnilo drugače. Vez z misijonarji pa je ohranjal in jih gmotno podpiral. Spremljal je tudi širše dogajanje v svetu in Katoliški cerkvi, kar je mimogrede večkrat omenjal tudi v zapisih. S svojo temeljito klasično izobrazbo in poznavanjem razmer je bil v svojem času eden vidnejših intelektualcev v Tolminu, a je ostal skromen in ponižen, kar ga dela še večjega.

Osrednji del vaše knjige so prvi trije zvezki Štrancarjeve kronike in spominov, vendar ste poskrbeli, da je knjiga prava zakladnica tudi drugih podatkov. Med drugim, kako je Anton Štrancar, tedaj že župnik v Podnanosu, obnovil cerkev sv. Hieronima na Nanosu.

Knjiga je sestavljena iz treh delov: uvodne študije, Štrancarjevih *Spominov* in dodatka, ki ga sestavljajo kazala, dodani dokumenti in pričevanja. V uvodni študiji smo želeli predstaviti tudi pomembne zgodovinske osebnosti, na prvem mestu seveda župnika Štrancarja. Župnik Štrancar je bil že v Tolminu izredno dejaven. Tam je pustil najlepša leta svojega življenja. Vendar ni odnehal. Skoraj za dvajset let je prevzel župnijo Podnanos. Vsaj na kratko smo morali predstaviti tudi to področje njegovega dela. Izpostavili smo cerkev sv. Hieronima, ki je bila v razsulu, resnično v razvalinah, kar se vidi tudi v knjigi. Štrancar jo je s svojim trudom, spodbujanjem vernikov in občutkom za arhitekturo popolnoma obnovil, da jo danes lahko resnično občudujemo. Občudujemo pa lahko tudi Štrancarjevo vztrajnost, iznajdljivost in v nemo za Cerkev in tudi cerkve kot stavbe. Seveda to niso bili več svinčeni časi v smislu 50. let 20. stoletja, kljub temu pa so bile obnove, tudi druge, saj ni obnovil samo sv. Hieronima, ampak tudi na primer župnišče, zahtevne, ko je moral zbirati sredstva, pomoč, ljudi, ki so bili pripravljeni poprijeti za delo. S tem je hkrati gradil tudi občestvo.

Samo občudujemo lahko tega duhovnika, ki je bil, kakor ga je ocenil prof. dr.

Rafko Valenčič, »duhovnik izven vseh kategorij«.

Za knjigo ste pridobili dragocen spominski zapis hčerke kobariškega organista Ludvika Šturma, ki ga je Udba hudo preganjala že v času tolminskega procesa, potem pa je verjetno poskrbela tudi, da je leta 1959 za njim izginila vsaka sled.

Omenil sem že, da je bil tolminski duhovniški proces že dobro predstavljen. Vendar moramo tukaj dodati pripombo, da s strani duhovnikov. Med obtoženimi je bil poleg bogoslovca tudi laik, Ludvik Šturm, pred drugo svetovno vojno organist v Kobaridu, muzikant, učitelj glasbe, danes bi rekli vsestranski glasbeni pedagog in kulturni delavec. Vesel sem, da je njegova hči Sonja bila pripravljena deliti svoje spomine z nami. Oče Ludvik je namreč izginil konec 50. let in do danes nihče ne ve za način izginotja in njegov grob. S tem je do danes zaznamovana vsa družina. O njegovem »izginotju« kroži več zgodb in domnev. Veliko je bilo očitno propagandnih od Udbe: od tega, da je izginil v Italijo, da tam dela na neki planini, da dela v vrtovih v nekem samostanu ... Do bolj pretresljivih: da so ga »poslali« v peč v apnenico ali celo zakopali v pločnik pred hišo, kjer je danes muzej prve svetovne vojne v Kobaridu, saj so tam blizu nekoč stanovali prav Šturmovi. Vse to do zdaj so bile samo govorice. Žal se ni našel nihče, ki bi natančneje razložil, kaj se je v resnici zgodilo z Ludvikom. Človek se resnično vpraša, na kako visoki civilizacijski stopnici smo, če se tako obnašamo. Poleg tega je imela

Resnično so bili težki časi in danes si težko predstavljamo, kaj vse so doživeli ti duhovniki, ki so vztrajali kljub vsemu in mirno delali za Božje kraljestvo.

njegova hči veliko težav, da je iz arhivov po demokratizaciji dobila podatke. Na tem mestu zato pozivam vse, ki bi karkoli vedeli o izginotju in smrti Ludvika Šturma, da te informacije posredujejo njej ali uredniku *Spominov*. Ne gre za obsojanje kogarkoli, gre le za pravico, ki gre človeškemu dostojanstvu, saj ima vsak pravico do groba in dostojnega pokopa. Pošteno bi bilo, da družina izve, kaj se je zgodilo z njihovim očetom.

Tudi pričevanje Janeza Medveška, ki je bil vojak JLA v Tolminu, je dragoceno, saj opisuje odnos jugoslovanske vojske do naše dediščine.

Z Janezom Medveškom se sicer osebno ne pozna, stopila pa sva v stik prek našega vsestranskega župljana Staneta Mesarja. Predstavil sem mu, kaj pripravljamo. On mi je zaupal svojo zgodbo in bil takoj pripravljen to zapisati. Edino vprašanje je bilo, kakšna je omejitev prostora. Odvrnil sem, da je ni, kar bo zapisal, naj samo sporoči in bomo objavili. Vem, da je to redkost, saj se vedno zadeve omejuje. Prav pri osebnih pričevanjih pa nisem želel ljudi omejevati. Naj napišejo, kakor želijo in koliko želijo, ter to objavimo.

Medveškovo pričevanje je res dobrodošlo, saj o tem v zgodovinopisju ne boste našli zapisanega kaj dosti. Iz zapisanega lahko vidimo odnos jugoslovanske

ljudske armade do kulturne dediščine. Žal je bil ta odnos resnično pomilovanja vreden. Dosti boljši ni bil niti pri ljudski oblasti in zavodih, ki bi morali skrbeti za sakralne kulturne spomenike.

Tukaj je Štrancar odigral odločilno vlogo, vsaj v obdobju od leta 1955 do 1970. Res je, da so se vmes začela prizadevanja za obnovo Javorce, zbiranje sredstev, ki jih je vsako leto zmanjkalo, in podobno. Najprej ni bilo rešeno lastništvo, vsaj pet let pa so trajali pogovori in pregovarjanja, da so v letu 1968 zabili cerkev, da se ni povsem podrla. Resno so se je lotili šele po potresu. Ves ta čas je z vso vnemo in ljubeznijo zanjo skrbel prav Štrancar, kar lahko razberemo tudi iz pričevanj in spominov na pokojnega župnika.

Skoraj hkrati je v zbirki *Acta Ecclesiastica Sloveniae* izšla vaša predelana in dopolnjena doktorska disertacija *Oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem 1918–1941*. Tudi to delo je izjemno temeljito. Gotovo je bil položaj duhovnikov v družbi pred 80 in več leti v mnogočem različen in mnogočem podoben današnjemu?

Položaj družbe in tudi duhovnikov je bil drugačen in ga ne moremo meriti in postavljati v današnji okvir, ki je povsem drugačen. Najdejo se le določene podobnosti in določena kontinuiteta. Raziskovanje te tematike je trajalo kar lep čas in vsa zahvala mentorju dr. Kolarju za vso potrpežljivost. Ta položaj je bil ves čas, lahko rečemo vse do danes, nedorečen. Do določene mere je veljal še zakon iz Avstro-Ogrske. Vse druge priznane veroizpovedi so imele urejen status po zakonih (Judi, Srbska pravoslavna cerkev, muslimani ...), samo Katoliška cerkev ni imela zakonsko urejenega statusa, ker so vsi upali in čakali na konkordat, ki pa ni bil ratificiran in je projekt žalostno propadel na pragu druge svetovne vojne.

Duhovnike so tako pestile mnoge težave. Sploh so bili družbeno neenotna skupina in jih ni mogoče obravnavati tako kot druge, na primer učitelje, zdravnike ali sodnike. Med njimi so bile velike razlike na podeželju in v mestih, inflacija in nato gospodarska kriza sta stanje samo še poslabšali, tako da so mnogi prosili za draginjske dodatke, kar lahko razberemo tudi iz dodanih dokumentov v zadnjem delu. Poleg tega so po uvedbi diktature tudi preganjali politično oporečne neokretni duhovniki, kar sicer lahko bomo tudi v *Šenčurskih dogodkih* župnika Matije Škerbca (1886–1963). Poleg tega ni bila urejena bera, štolnina ni bila enotna, ostali so še beneficiji in z njimi povezane dolžnosti ... Skratka, duhovniki so živeli skromno, včasih izredno ubožno. Kljub neurejenim razmeram so v večini potrpežljivo in vztrajali.

Že pred leti ste napisali in izdali prav tako nadvse temeljito knjigo o zgodovini župnije Trzin.

Gre za omenjeno *Kroniko duhovnije Trzin do l. 1938*. Napisal jo je Viktor Kragl. Podobno kot Štrancarjeve *Spomine* sem uredil tudi to kroniko z vsem tekstno-kritičnim aparatom in krajšim dodatkom zadnjih 40 let.

V Trzinu je bil Kragl samo dobrih pet let, a je kljub temu sestavil pomemben dokument, ki je še danes temelj za zgodovino Trzina. Ob partizanskem požigu šole in župnišča leta 1944 je zgorel tudi ves arhiv. Očitno je Kragl kroniko vzel s seboj in jo verjetno želel še dokončno

urediti, preden bi jo dal v tisk, sicer bi tudi ta zgorela, kakor je zgorela kronika župnije Fram, ki jo je napisal, ko je bil tam župnik. Posodil jo je nekemu bogoslovcu v Mariboru, kjer so jo Nemci skupaj z drugimi knjigami očitno sežgali. Do danes se še ni našla. No, trzinska je ostala, a je Kragl očitno zaradi začetka vojne in zdravstvenih težav ni uspel izdati. Ob obletnici župnije se mu je župnija poklonila z izidom. Kronika je bogat vir podatkov, saj je v njej med drugim npr. edini ohranjeni seznam vseh učencev trzinske osnovne šole od ustanovitve do leta 1938, praktično za petdeset let, zbral in uredil ga je on sam. Tudi vsa druga zgodovinska literatura o Mengšu in Trzinu se naslanja na to kroniko.

Pošteno bi bilo, da družina Ludvika Šturma izve, kaj se je zgodilo z njihovim očetom.

V reviji *Kronika* so pred dvema letoma izdali vašo raziskavo o tržiškem župniku Viktorju Kraglu. V naslovu ste navedli, da je bila njegova pot trnova. Zakaj?

Omenil sem že, da je bil Viktor Kragl ljubiteljski zgodovinar. Danes bi veljal za zelo resnega zgodovinarja in bi za svoje delo prejel kakšno nagrado ali častni doktorat. Njegova pot je bila po svoje trnova, po drugi strani pa izredno zanimiva, človeka iskreno nasmeji in navduši. Kragl je po študiju bogoslovja in novi maši leta 1908 deloval na raznih postojankah po vsem slovenskem ozemlju, od Kočevskega, Primorja in Štajerske. Svoje prigode in dogodivščine z obilico biografskih in drugih podatkov je zapisal v obširni avtobiografiji *Žalost in veselje podeželskega župnika*, v treh delih, v rokopisu in v tipkopisu. Zanimivo, vendar precej težko delo bi bila izdaja tega obširnega dela iz njegove zapuščine. V članku sem predstavil njegovo življenjsko pot, težave, ki jih je doživljal, probleme, ki jih je imel na nekaterih postojankah, na primer beg pred italijansko vojsko iz Podnanosa, težave s kuharicami in še marsikaj. Kragl je bil vsestranski človek, razgledan, zelo se je zanimal za družbeno dogajanje. Veliko je hodil po romanjih, obiskoval znane ljudi, npr. sv. Terezijo iz Konnersreutha (1898–1962), ko pri nas zanjo sploh še nismo vedeli. Poleg tega je bil neutrujen pastoralni delavec, predvsem na področju ustanavljanja raznih družb in širjenju češčenja Srca Jezusovega in drugih pobožnosti. Skratka, človek ga občuduje, kako je vse to zmogel, ko vemo, da je bil tudi kar precej bolan. Človeka navduši njegova iskrenost, zavzetost za Cerkev, ljubezen do ubogih in razumevanje obrobni.

Ob vseh teh zares zelo temeljitih raziskavah se postavlja logično vprašanje: kako pa vi zmorete to, prav gotovo nelahko delo usklajevati z vodenjem župnije?

No, vsa ta dela so nastajala daljši čas, ki ga zahteva raziskava v arhivih, pa tudi sestava končnega izdelka. Pri teh »projektihi« nisem bil sam, ampak je sodelovalo veliko ljudi. To človeku da motivacijo, da lahko raziskuje naprej. Ob tem delu seveda zahteva svoje tudi župnija. Vse skupaj je treba prilagoditi in s sodelovanjem se vse uredi in izpelje.

Ivo Zajdela